

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

JADWIGA WANIAKOWA* | UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI

*Nie ma co bajerować, czyli o problemach w badaniach etymologicznych słownictwa potocznego na przykładzie wyrazów *bajer* i *bajerować**

Słowa kluczowe: etymologia, zapożyczenia, potoczna odmiana polszczyzny, *bajer*, *bajerować*.

doi: <https://doi.org/10.31286/JP.00962>

Większość języków używanych na świecie ma odmianę potoczną – czyli używaną na co dzień w kontaktach ludzi, którzy dobrze się znają, i w sytuacjach nieoficjalnych. Odmiana ta charakteryzuje się słownictwem, którym nie posłużylibyśmy się w rozmowie z osobami nieznanymi, szczególnie stojącymi wyżej w hierarchii społecznej. Słownictwo potoczne jest przy tym powszechnie znane, tak wszechobecne, że nie zastanawiamy się nad jego genezą. Poza tym dość szybko ewoluuje, podlega różnym modom i dostosowuje się do okoliczności. Jego pochodzenie jest poligenetyczne – częściowo wywodzi się z gwar wiejskich, częściowo z różnych socjolektów, a nawet z gwar więziennych. Z tego powodu słownictwo to często jest nacechowane emocjonalnie i obfituje w metafory oraz skróty myślowe. Z etymologicznego punktu widzenia można stwierdzić, że stosunkowo dużo w nim różnojęzycznych zapożyczeń i kalk.

Niestety słownictwo potoczne rzadko jest przedmiotem zainteresowań etymologów, którzy wolą zajmować się pochodzeniem słownictwa występującego w języku ogólnym. Leksyka potoczna jest analizowana etymologicznie tylko w tezaurusach i w nielicznych słownikach etymologicznych słownictwa potocznego. Tymczasem wyrazy potoczne mają bardzo interesujące i nie zawsze oczywiste pochodzenie, stanowią zatem wciąż atrakcyjny przedmiot badań. Analizy tego rodzaju są jednak utrudnione z wielu względów. Zwykle trudno dotrzeć do pierwszych poświadczeń takich wyrazów, ponieważ dawniejsze słowniki często ich nie notują, a jeśli już wystąpią one w słownikach, to nie wiadomo, od kiedy rzeczywiście były używane. Bywają też problemy z ustaleniem ich dokładnego znaczenia. Z tym jest związana kwestia ewentualnych homonimów, które mogą komplikować sytuację.

* jadwiga.waniakowa@uj.edu.pl; ORCID: 0000-0002-1651-1572

Przykładami wyrazów potocznych w języku polskim, których etymologia nie jest jasna, są rzeczownik *bajer* i czasownik *bajerować*. Są one niezwykle rozpowszechnione i mają dużą rodzinę słowotwórczą (por. niżej). Lecz brak ich w polskich słownikach etymologicznych z wyjątkiem jednego, który został ostatnio wydany (Fałowski 2022). Spróbujmy przyjrzeć się bliżej tym wyrazom, kolejnym próbom ustalenia ich pochodzenia oraz zaproponować nową koncepcję w tym zakresie.

Zacznijmy od wyrazu *bajer* i jego miejsca we współczesnym języku polskim. Pierwszym słownikiem języka polskiego, który notuje rzeczownik *bajer*, jest SJPdor (1958). *Bajer* jako rzeczownik z kwalifikatorem *pospolity* w znaczeniu ‘okłamywanie, bujanie, nabieranie’ jest poświadczony w powieści Jerzego Putramenta *Wrzesień*, która została wydana w 1952 roku. Ponadto słownik ten podaje związek frazeologiczny *brać kogo w bajer* w znaczeniu ‘zawracać komuś głowę, zwodzić, bałamucić’ (SJPdor). Następnie wyraz ten występuje w wielu słownikach języka polskiego, zarówno języka ogólnego (np. SWJP), jak i potocznego (np.: Lubaś SPLP I; Czeszewski SPP), jednak najwięcej danych na jego temat znajdujemy w WSJP PAN. W słowniku tym wyraz *bajer* klasyfikowany jest jako rzeczownik, przymiotnik i przysłówek. Najczęściej występuje jako rzeczownik, który współcześnie ma kilka znaczeń. Wszystkie są potoczne: 1) ‘nieprawdziwa bądź przesadzona wypowiedź mająca komuś zaimponować albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego’; 2) ‘dodatek do jakiejś rzeczy, który ze względu na swój wygląd lub funkcję ma sprawić, że wyda się ona bardziej atrakcyjna’; 3) ‘coś, co wprawia mówiącego w podziw’; 4) ‘problem – trudna sytuacja’. Jeszcze więcej (bardziej szczegółowych) znaczeń podaje Władysław Lubaś (SPLP I s.v. *bajer*); por. też przegląd znaczeń rzeczownika *bajer* dokonany przez Adama Fałowskiego (2022). Według danych z WSJP PAN (za: Wawrzyńczyk 2013–2015) rzeczownik *bajer* jest poświadczony po raz pierwszy w roku 1938, a zatem dość późno. Poza tym pojawia się w wielu związkach frazeologicznych i kolokacjach: *ktoś ma bajer* ‘ktoś umie tak mówić, żeby zaimponować słuchaczowi albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, dla bajeru’ ‘tak, aby wzbudzić podziw lub zainteresowanie innych osób, a nie z powodu funkcjonalności’, *ktoś bierze na bajer kogoś*, *ktoś bierze pod bajer kogoś* ‘ktoś, chcąc coś uzyskać od swego rozmówcy, mówi o czymś nieistotnym lub nieprawdziwym’, *ktoś wziął na bajer kogoś*, *ktoś wziął pod bajer kogoś* ‘ktoś, chcąc coś uzyskać od swego rozmówcy, powiedział o czymś nieistotnym lub nieprawdziwym’, *szmery bajery* ‘dodatki do jakiejś rzeczy, które mają sprawić, że wyda się ona bardziej atrakcyjna’. Wielość znaczeń i obecność w związkach frazeologicznych świadczy o dużej żywotności i popularności tego rzeczownika.

Jako przymiotnik wyraz *bajer* jest zdefiniowany w WSJP PAN w sposób następujący: ‘ocenywany przez mówiącego bardzo pozytywnie’. Wyraz *bajer* w znaczeniu przysłówka ma definicję ‘tak dobrze, że można sądzić, że doskonale’ (por. WSJP PAN s.v. *bajer II i III*). To, że forma *bajer* może występować we współczesnym polskim języku potocznym – oprócz swojej podstawowej funkcji rzeczownikowej – jako przymiotnik i przysłówek, również świadczy o wyjątkowej popularności wyrazu.

Należy też dodać, że w Polsce występuje nazwisko *Bajer* (w różnych zapisach, np.: *Bajer*, *Bayer*, *Baier*) oraz nazwa herbu szlacheckiego w tej formie. Pierwotnie było to *ethnicum* odnoszące się do ludzi, którzy z pochodzenia byli Bawarczykami, ponieważ niem. *Bayer* ‘Bawarczyk’

(por. Malec 2001: 187–191). W związku z tym nazwisko *Bajer* i nazwa herbu nie mają nic wspólnego z omawianymi w niniejszym tekście wyrazami *bajer* i *bajerować*.

Forma *bajer* pojawia się także w gwarach polskich. SGPKarł (s.v. *bajer*) podaje, że występuje jako przyspiew w pieśniach ludowych (w okolicach Łowicza). Tę informację zawiera także SGP PAN I (s.v. *III bajer*), lecz w takiej funkcji formę *bajer* można pominąć w kontekście niniejszych rozważań, ponieważ jest pusta pod względem semantycznym. SGP PAN I (s.v. *I bajer*) notuje poza tym następujące znaczenie wyrazu *bajer*: zwykle w lm ‘dawne damskie buty, szerokie w czubkach, sznurowane, z cholewką’ (poświadczony w okolicach Łęczycy). Nazwa butów może mieć związek ze wspomnianym wyżej *ethnicum Bayer* i odnosić się pierwotnie do butów podobnych do tych, jakie jakoby nosili Bawarczycy. Paralełą semantyczną do takiego rozwoju znaczenia byłby polski rzeczownik *kozak* ‘but z wysoką cholewką przeznaczony do noszenia zimą, wywodzący się od formy *kozak* ‘dawniej żołnierz lekkiej kawalerii (konnicy) złożonej z Kozaków (przedstawicielei grupy etnicznej)’ pierwotnie jako ‘but podobny do tych, jakie noszą kozacy’ (por. WSJP PAN s.v. *kozak I*). Swego rodzaju potwierdzeniem tej hipotezy może być też poświadczony w polskich gwarach przymiotnik *bajerski* w znaczeniu ‘bawarski’ (por. SGP PAN I s.v. *bajerski*). W SGP PAN I znajdujemy jeszcze deminutivum *bajerek* jako derywat od *bajer* w znaczeniu ‘but’ (poświadczenie także z okolic Łęczycy; por. SGP PAN I s.v. *bajerek*).

SGP PAN I podaje jeszcze jedno znaczenie formy *bajer* i jest ono dla nas interesujące, ponieważ chodzi o związek frazeologiczny (poświadczony w okolicach Szamotuł) *w bajer wprowadzać kogoś* ‘wprowadzać kogoś w błąd, oszukiwać’ (por. SGP PAN I s.v. *II bajer*). Stąd można wnosić, że wyraz *bajer* jest w tym wypadku rzeczownikiem o znaczeniu ‘błąd’. Niestety SGP PAN I nie oddaje popularności wyrazu *bajer* w potocznej polszczyźnie. Dowodu na jego powszechność już przed II wojną światową dostarcza Zofia Kurzowa (1985: 135), która w swojej książce o przedwojennej polszczyźnie Lwowa i okolic cytuje rzeczownik *bajer* w znaczeniu ‘zagadywanie, kłamanie’ z dialogów Szczepka i Tońka z ogromnie lubianej audycji „Wesoła Lwowska Fala”. Ponieważ audycja ta była nadawana w latach 1933–1938, byłoby to zarazem najwcześniejsze poświadczenie tego wyrazu w potocznej odmianie języka polskiego (czyli w „gwarze miejskiej”) we Lwowie. Również współcześnie rzeczownik *bajer* występuje w różnych „gwarach miejskich”, por. np. poświadczenie ze słownika gwary warszawskiej: *bajer* ‘cwana nawijka, kit, tania reklama’¹.

Czasownik *bajerować* jest po raz pierwszy notowany przez SW i uznany przez autorów tego słownika za wyraz gwarowy (występuje bowiem w nawiasie kwadratowym). W związku z tym datę jego poświadczenia można określić jako rok 1900. Znaczenie przypisane temu czasownikowi jest nieco dziwne, gdyż zdefiniowane jest następująco: ‘dzwonić «za poległych»’. Autorzy słownika wywodzą go z niem. gw. *beiern* (por. SW s.v. *bajerować*), do czego jeszcze powrócimy. Definicja znaczenia z SW staje się bardziej zrozumiała, gdy zajrzemy do słownika gwarowego z tego okresu. Mianowicie SGPKarł notuje gwarowy czasownik *bajerować* (z okolic Chełmna) w znaczeniu ‘dzwonić odmiennym od zwykłego sposobem’ i również podaje jego

1 <http://gwara-warszawska.waw.pl/sownik/> (dostęp: 22 lipca 2023). Ponieważ jest to słownik gwary warszawskiej, który nie jest tworzony przez językoznawców, w definicjach znaczeń mamy do czynienia z wyrazami należącymi do gwary. W tym wypadku chodzi o znaczenie ‘sprytna wypowiedź, nieprawda, marna reklama’.

pochodzenie od niem. *beiern* (por. SGPKarł s.v. *bajerować*). Znaczenie czasownika wyjaśnia dokładnie współczesny słownik gwarowy. Otóż *bajerować* to ‘dzwonić w pewien charakterystyczny sposób’. Następujący po definicji cytat źródłowy z okolic Chełmna rozwiewa wszelkie wątpliwości: „*Bajerować* – odmienny to od zwykłego sposób dzwonienia, przy którym nie dzwony, lecz same tylko serca poruszają, wykonywany w większe święta i ich wigilie” (por. SGP PAN I s.v. *II bajerować*). W ten sposób jasne się staje niemieckie pochodzenie czasownika, bo niem. gw. *beiern* ma to samo znaczenie (por.: Adelung GKW I; Grimm DW I). Wobec tego nie ulega wątpliwości, że pol. *bajerować* w znaczeniu ‘bić w dzwony, poruszając tylko ich serca’ wywodzi się z niem. gw. *beiern*, tym bardziej że mamy tu do czynienia z regularnym tworzeniem polskiej formy czasownikowej od formy niemieckiej przez dodanie sufiksu złożonego *-owa-* (podobnie jak np. śrwn. *mâlen* > pol. *malować*). Co więcej, na Kaszubach, w okolicach Gdańska oraz na północny wschód od Bydgoszczy notuje się czasownik *bajrować* (w różnych realizacjach) w znaczeniu odnoszącym się do bicia w dzwony (SGP PAN I) oraz gwarową formę *bajrać* (w okolicach Słupska) (SGP PAN I) także w takim znaczeniu. Warto dodać, że tradycja *bajrowania* była żywa w Gdańsku do roku 1945. Można znaleźć na ten temat obszerne informacje w Internecie².

W języku polskim jest używany ponadto czasownik *bajerować* w zupełnie innym znaczeniu. Po raz pierwszy podaje go SJPdor s.v.: *bajerować* ‘mówić nieprawdę w celu oszukania kogoś; okłamywać, nabierać, bujać’ (poświadczenie z roku 1952 z powieści Wandy Wasilewskiej *Rzeki płoną*). Jak widać, jest to znaczenie, które wiąże się ze znaczeniami rzeczownika *bajer* podawanymi przez WSJP PAN (por. wyżej). Właściwie nie wiadomo, dlaczego SJPdor kwalifikuje ten czasownik jako wulgarny. Nie wiadomo też, dlaczego powtarza za SW informację o jego pochodzeniu z niem. gw. *beiern* (a przecież SW pisze o innym czasowniku o tym samym brzmieniu). Prawdopodobnie doszło do mechanicznego przepisania bez refleksji na temat znaczenia i nad tym, że może być to homonim. Konsekwencje tej pomyłki są duże. Mianowicie te informacje na temat pochodzenia czasownika *bajerować* ‘kłamać’ od niem. gw. *beiern* są powtarzane w kolejnych słownikach, jak na przykład w słowniku zapożyczeń niemieckich pod redakcją Marka Łazińskiego (2008: 29), gdzie w dodatku podano mylną definicję niem. gw. *beiern* ‘wprowadzić kogoś w błąd, zmylić kogoś, zamiast ‘bić w dzwony, poruszając tylko ich serca’.

Czasownik *bajerować* w ogólnym znaczeniu ‘kłamać’ jest obecny w większości słowników języka polskiego, tak ogólnopolskich (np. SWJP), jak i w słownikach odmiany potocznej (por.: Lubaś SPLP I; Czeszewski SPP), które zostały wydane po SJPdor, ponieważ zakorzenił się w potocznej odmianie polszczyzny. WSJP PAN s.v. *bajerować* tak definiuje jego znaczenie: ‘mówić rzeczy nieprawdziwe bądź przesadzone, aby komuś zaimponować i wywołać jego przychylnie nastawienie albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego’. Notuje się też bardziej szczegółowe znaczenia tego czasownika, jak ‘mówić, opowiadać, bajać’, ‘kłamać, okłamywać, oszukiwać, zeznawać kłamliwie, przekonywać kogoś, namawiać do czegoś, umawiać’ i inne (por. Fałowski 2022 s.v. *bajer*).

2. Por. <https://www.portalpomorza.pl/artykul/42640,jak-gdanzszanie-swietawydzwaniiali> (dostęp: 25 lipca 2023).

Czasownik ten w tymże ogólnym znaczeniu 'kłamać' pojawia się także w gwarach. Notowany jest przez SGP PAN I (s.v. *I bajerować, bajerować*) w dwóch znaczeniach: 1) 'świadomie i z rozmysłem wprowadzać kogoś w błąd, wykręcać się od zobowiązań; kręcić, oszukiwać' (z okolic Nowego Targu i Łęczycy); 2) 'nakłaniać kogoś do czegoś zręczną argumentacją' (z okolic Łęczycy i Pińczowa). SGP PAN I nie oddaje jednak rzeczywistego zasięgu tego czasownika w gwarach, brak choćby odnotowania jego obecności na Śląsku (por. niżej)³.

Czasownik *bajerować* w ogólnym znaczeniu 'kłamać' podaje również Z. Kurzowa (1985: 135) z potocznej odmiany polszczyzny Lwowa do roku 1939. W swojej książce wyodrębnia dwa znaczenia: 1) 'kłamać, bujać, zawracać głowę'; 2) 'flirtować'. Trzeba podkreślić, że jest to w istocie najwcześniejsze poświadczenie czasownika *bajerować* 'kłamać' w języku polskim, bo autorka cytuje źródła sprzed II wojny światowej.

Bajerować w ogólnym znaczeniu 'kłamać' oraz *bajer* w ogólnym znaczeniu 'kłamstwo' są niewątpliwie ze sobą związane. Zaznaczyć też trzeba, że oba te wyrazy są bardzo popularne w potocznej odmianie polszczyzny i jako takie są źródłem wielu bezpośrednich i pośrednich derywatów. Utworzone zostały przymiotniki: *bajerancki* i *bajerny*, a także deminutiva *bajerek* i *bajerka*, rzeczowniki *bajerowanie*, *bajerant*, *bajerantka*, *bajerantwo* i *bajera* oraz przysłówek *bajerancko*. Wszystkie te derywaty należą oczywiście do potocznej odmiany polszczyzny, podobnie jak podane przez A. Fałowskiego (2022 s.v. *bajer*) za Klemensem Stępnikiem (STGP) derywaty *bajerownik* i *bajerowiec*. Przymiotnik *bajerancki*, poświadczony w roku 1994, ma znaczenie 'oceniany przez mówiącego bardzo pozytywnie' (WSJP PAN). Przymiotnik *bajerny*, poświadczony w roku 1986, ma znaczenie identyczne (WSJP PAN). Wyraz *bajerek*, poświadczony w roku 1989, może występować jako rzeczownik, przymiotnik lub przysłówek. Jako rzeczownik ma znaczenie 'ekspresywnie o bajerze – wypowiedzi, za pomocą której mówiący chce zaimponować słuchaczowi' (WSJP PAN s.v. *bajerek I*), czyli ekspresywnie *bajer* 'nieprawdziwa bądź przesadzona wypowiedź mająca komuś zaimponować albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego'. Jako przymiotnik ma następujące znaczenie: 'ekspresywnie o ocenianym bardzo pozytywnie' (WSJP PAN s.v. *bajerek II*), czyli 'świetny, doskonały'. Jako przysłówek zdefiniowany jest: 'tak dobrze, że można sądzić, że doskonale' (WSJP PAN s.v. *bajerek III*), czyli 'świetnie, doskonale'. Wyraz *bajerka*, poświadczony w roku 1996, również może pełnić funkcję rzeczownika, przymiotnika lub przysłówka. Jako rzeczownik definiowany jest tak: 'ekspresywnie o bajerze – wypowiedzi, za pomocą której mówiący chce zaimponować słuchaczowi' (WSJP PAN s.v. *bajerka I*), czyli ekspresywnie *bajer* 'nieprawdziwa bądź przesadzona wypowiedź mająca komuś zaimponować albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego', zatem znaczenie jest identyczne jak *bajerek I*. Wyraz *bajerka* jako przymiotnik ma to samo znaczenie co *bajerek* jako przymiotnik: 'świetny, doskonały', a jako przysłówek definiowany jest identycznie jak *bajerek* w tejże funkcji: 'świetnie, doskonale'. Wyraz *bajerowanie* jest definiowany jako 'forma rzeczownikowa czasownika *bajerować*' (SJPdOr s.v. *bajerowanie*). Rzeczownik *bajerant*, poświadczony już w roku 1963, to

3 Zeszyt SGP PAN I, w którym znajduje się hasło *bajerować*, został wydany w roku 1981, kiedy nie były dostępne źródła gwarowe (ukazały się później).

‘osoba, która mówi nieprawdę lub przesadza, aby komuś zaimponować i wywołać jego przychylnie nastawienie albo skłonić go [do] zrobienia czegoś’ (WSJP PAN). *Bajerantka* to forma żeńska od rzeczownika *bajerant* (Czeszewski SPP). *Bajerantstwo* to właściwie to samo, co *bajerowanie*, jednak Lubaś SPLP I (s.v. *bajerantstwo*) podaje dwa znaczenia: 1) ‘imponowanie komuś, przechwalanie się’; 2) ‘stwarzanie pozorów’. Słownik ten notuje jeszcze jeden derywat rzeczownikowy, mianowicie *bajera* w dwóch znaczeniach: 1) ‘rozmowa’; 2) ‘mówienie, opowiadanie, opowieść’. Przysłówek *bajerancko*, poświadczony w roku 1988, ma znaczenie ‘efektownie’ (WSJP PAN).

Warto także nadmienić, że wyrazy *bajer* i *bajerować* są bardzo dobrze znane żargonom zachodnioukraińskim, por. uliczne lwowskie: *bajer* ‘kłamstwo, czcza gadanina’, *puskáty*, *súnuty bajer* ‘oszukiwać kogoś’, *bajruváty kohos* ‘nabierać, oszukiwać, zagadywać kogoś’, *zabajruváty* ‘otumanić kogoś’ (Fałowski 2022 s.v. *bajer* za: Horbač 2006).

Podsumowując tę część niniejszych rozważań, trzeba zaznaczyć, że oba interesujące nas wyrazy – rzeczownik *bajer* w ogólnym znaczeniu ‘kłamstwo’ i czasownik *bajerować* w ogólnym znaczeniu ‘kłamać’ – są ze sobą powiązane zarówno pod względem formy, jak i znaczenia. Oba należą do potocznej odmiany polszczyzny i są niezwykle często używane, o czym świadczy wielość szczegółowych znaczeń, bycie podstawą wielu derywatów oraz – w wypadku wyrazu *bajer* – zdolność do występowania w funkcji kilku części mowy i obecność w związkach frazeologicznych. Należy też dodać, że *bajer* i *bajerować* są poświadczane przed wybuchem II wojny światowej. I oba te wyrazy znane są w żargonach zachodnioukraińskich.

Czas zająć się pochodzeniem omawianych wyrazów. Jak dotąd brak przekonującego i w pełni zadowalającego objaśnienia ich etymologii. Nadmienić należy, że czyniono już wiele prób w tym zakresie. Jedną z nich, bodaj najwcześniejszą (przedstawioną już w SW w związku z homonimem *bajerować* ‘bić w dzwony, poruszając tylko ich serca’, gdzie teza ta jest zupełnie słuszna) i najbardziej rozpowszechnioną, została przedstawiona wyżej i odrzucona jako niewiarygodna ze względu na brak powiązań semantycznych między niem. gw. *beiern* ‘bić w dzwony, poruszając tylko ich serca’ i pol. *bajerować* ‘kłamać’.

Kolejną próbę wyjaśnienia pochodzenia wyrazów *bajer* i *bajerować* podejmuje WSJP PAN s.v. *bajer*. Zaznacza się tam, że pochodzenie wyrazu *bajer* jest niepewne. Autorzy słownika sugerują, że pierwotne znaczenie ‘kłamstwo’ oraz przynależność wyrazu do potocznego rejestru polszczyzny mogą wskazywać na derywację ekspresywną od wyrazów *bajka* lub *bajda* (por. np. *garnitur* > pot. *gajer*). Stąd wniosek, że uważają wyraz *bajer* za rodzimy, ponieważ pol. *bajka* kontynuuje psł. *bajęka ‘mówienie; baśń; opowiadanie’. Przy tym czasownik *bajerować* uznają za derywat od *bajer* (WSJP PAN s.v. *bajerować*). Etymologia ta nie jest w pełni przekonująca z kilku powodów. *Gajer* jest skróceniem dłuższego obcego wyrazu *garnitur*, natomiast wyraz *bajer* nie jest krótszy od wyrazu *bajka*. Nie byłoby zatem sensu tworzyć nowego wyrazu *bajer*, skoro istnieje równie krótki wyraz *bajka*. Ponadto nie było potrzeby tworzyć czasownika *bajerować* od *bajer* (przy założeniu, że pierwotnie *bajerować* znaczyłoby ‘opowiadać bajki’), skoro istnieje wyraz *bajać* ‘opowiadać bajki’, oparty na tym samym rdzeniu. Należy też zauważyć, że złożony sufiks *-owa-* często służy w języku polskim do tworzenia czasowników będących zapożyczeniami, a tu mielibyśmy do czynienia jednak z czasownikiem rodzimym.

Zupełnie inną etymologię wyrazów *bajer* i *bajerować* przedstawia A. Fałowski (2022 s.v. *bajer*), powołując się na Oleksę Horbača (2006), który wywodzi je od węg. *bájol*, *elbájol* ‘czarować, zachwycać, wzbudzić zachwyty, wprawić w zachwyty’. W tym kontekście zostały też przywołane formy rumuńskie *báier*, *báieră* (pl. *báieri*) 1) ‘troczelek; tasiemka’; 2) ‘szkaplerz, amulet’, co miałyby odpowiadać polskiemu znaczeniu rzeczownika *bajer* ‘efektowna ozdoba, upiększenie czegoś’. Wywód ten także nie jest przekonujący z kilku powodów. Formy węgierskie są pochodzenia obcego, najprawdopodobniej tureckiego (UMES s.v. *bájol*). Są derywatami od *báj* ‘czar, urok, wdzięk’ i ogólnie mają związek z czarowaniem (więcej: TLH s.v. *báj*). Stąd powiązanie semantyczne z wyrazami *bajer* i *bajerować* wydaje się mało prawdopodobne. Z kolei znaczenie form rumuńskich ‘troczelek, tasiemka’ trudno uznać za zbieżne znaczeniowo z ‘efektowną ozdobą’ czy ‘upiększeniem czegoś’, tym bardziej że rum. *báier* ‘amulet, fetysz, talizman’ oraz *báieră* w rzeczywistości w znaczeniu ‘pasek, sznurek, nić itp. przyszyty lub przymocowany do przedmiotu, aby można go było nosić, wieszać, zbierać’ pochodzą z łac. *bāiulus* ‘dźwigający ciężary’ (Ciorănescu DER s.v. *baier*, *baieră*). Nie wiadomo, dlaczego formy rumuńskie zostały przywołane, skoro nie wiążą się z formami węgierskimi (ani pod względem znaczenia, ani pochodzenia). Wracając do omawianych wyrazów *bajer* i *bajerować*, można przyjąć, że podstawowymi ich znaczeniami są odpowiednio ‘kłamstwo’ i ‘kłamać’, a wszystkie inne znaczenia się z nich wywodzą, natomiast przy zaproponowanej etymologii rozwój znaczeniowy byłby odwrotny: od znaczenia ‘coś, co wprawia mówiącego w podziw’ do znaczenia ‘kłamstwo’, co jest raczej mało prawdopodobne.

Pora przedstawić nową koncepcję etymologiczną dotyczącą pochodzenia wyrazów *bajer* i *bajerować*. Wydaje się, że rodowód ich jest jednak w języku niemieckim, chociaż WDL ich nie notuje⁴. Przy tym nie ma nic wspólnego z niem. gw. *beiern* (por. wyżej). Należy poszukać innego niemieckiego czasownika, którego znaczenie i forma mogłyby być źródłem wyrazów polskich. Można sądzić, że takim czasownikiem mógłby być niem. *beirren* ‘zmylić kogoś, zbić kogoś z tropu’ od *irren* ‘błądzić, błąkać się’ i *sich irren* ‘mylić się, być w błędzie’. Czasowniki te, podobnie jak liczne inne wyrazy im pokrewne, wywodzą się od przymiotnika *irre* ‘niepewny, wątpliwy, zdezorientowany, obłąkany’. Czasownik *beirren* w znaczeniu ‘czynić niepewnym’ jest poświadczony w języku niemieckim od XVII wieku. Podstawowy przymiotnik *irr(e)* ma odpowiedniki w językach germańskich i indoeuropejskich, pokrewny jest też na przykład z łac. *errāre* ‘błądzić’. Ma korzenie praindoeuropejskie (więcej: Pfeifer i in. 1993 s.v. *beirren*). Jest to jednak w języku niemieckim wyraz książkowy, podobnie jak podstawowy czasownik *irren*.

Należy teraz zająć się uzasadnieniem, dlaczego niem. *beirren* ‘zmylić kogoś, zbić kogoś z tropu’ mogłoby być źródłem omawianych wyrazów polskich *bajer* ‘kłamstwo’ i *bajerować* ‘kłamać’. Otóż wprawdzie *beirren* jest raczej formą książkową (a tym samym może być wątpliwe, by forma taka stanowiła źródło zapożyczenia do potocznej polszczyzny), lecz używa się jej często w niemieckim zwrocie frazeologicznym *sich nicht beirren lassen* ‘nie dać się zbić z tropu’, stąd forma ta mogła przeniknąć do polszczyzny. Zaczniemy zatem od analizy tego czasownika

4 Powodem może być to, że WDL zajmuje się tylko wyrazami należącymi do polskiego języka standardowego i literackiego, a wyrazy *bajer* i *bajerować* należą do polszczyzny potocznej.

w języku niemieckim i przypuszczalnego (potencjalnego) rozwoju tej formy w polszczyźnie. Czasownik *beirren* jest przedrostkowy. Zawiera prefiks *be-*, który nigdy nie jest akcentowany w języku niemieckim, i podstawowy czasownik *irren*. Jako taki zawiera trzy sylaby i jest akcentowany na przedostatniej (środkowej) sylabie: *be'irren*. Ale przy zapożyczaniu do polszczyzny z formy graficznej mogło dojść do zatarcia granicy morfologicznej między przedrostkiem *be-* i czasownikiem *irren*, a tym samym do przesunięcia akcentu na sylabę początkową *,beirren*, co mogło spowodować, że wyraz „skrócił się” do dwusylabowego, ponieważ nieakcentowane *i* przestało być sylabotwórcze. Do tego mogło dojść z tej właśnie przyczyny, że podstawowy, niemiecki książkowy czasownik *irren* raczej nie był znany szerszym kręgom Polaków. Z drugiej strony, Polacy na terenach, gdzie istniały kontakty z językiem niemieckim, doskonale zdawali sobie sprawę, że dyftong *ei* jest wymawiany po niemiecku jako [ai]. Tym samym niemiecki czasownik *beirren* mógł być początkowo wymawiany przez Polaków jako [,bajren], stając się rodzajem pożyczki graficzno-fonetycznej. Swoistą przesłanką do takiego rozwoju może być miejsce oznaczania akcentu w popularnym i wielokrotnie wznawianym *Słowniku podręcznym niemiecko-polskim i polsko-niemieckim* Pawła Kaliny (1952: 103), gdzie autor zaznacza miejsce akcentu po sylabie akcentowanej, co w wyrazie *beirren* ma miejsce po (akcentowanym) *i*, czyli jest *bei'rren*, a przy tym na przykład w wyrazie *Beispiel* zgodnie z tą zasadą oznaczenie akcentu również występuje po *i*, czyli jest *Bei'spiel*. Skoro ten ostatni wyraz czyta się jako [,baj'spil], to polski użytkownik słownika może być przekonany, że czasownik *beirren* należy czytać według tej samej zasady, a zatem jako [,bajren]. Suponowana forma *bajren* mogła następnie zostać dostosowana do systemu tworzenia polskich czasowników zapożyczonych za pomocą złożonego sufiksu *-owa-* oraz końcówki bezokolicznika *-ć*. W ten sposób mógł powstać bezokolicznik *bajrować* (podobnie jak np. pol. *wędrować* z niem. *wandern*), akcentowany na przedostatniej sylabie zgodnie z regułami polskiej akcentuacji, tak jak w innych zapożyczonych czasownikach tego typu. Jako że zbitka spółgłoskowa *-jr-* nie jest spotykana w polszczyźnie, dla ułatwienia wymowy i w celu dalszego przyswojenia wyrazu mogło się pojawić wstawne *-e-*. W ten sposób mogła powstać czasownikowa forma *bajerować*. W dalszej kolejności, w drodze derywacji wstecznej, z czasownika *bajerować* mógł powstać rzeczownik *bajer*. Jak zatem widać, taki rozwój formalny okazuje się w jakiejś mierze możliwy.

Przejdźmy więc do analizy potencjalnego rozwoju semantycznego. Niemieckie *beirren* ‘zmylić kogoś, zbić kogoś z tropu’, zapożyczone do potocznej polszczyzny jako *bajrować*, by następnie przejść w *bajerować*, mogło rozwinąć znaczenie ‘mówić nieprawdę w celu zmylenia kogoś’⁵. Stąd bardzo blisko do znaczenia ‘okłamywać, nabierać, bujać’, z czego bez problemu rozwinęło się współczesne znaczenie tego czasownika, mianowicie ‘mówić rzeczy nieprawdziwe bądź przesadzone, aby komuś zaimponować i wywołać jego przychylnie nastawienie albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego’, i inne szczegółowe znaczenia obecne w potocznej odmianie polszczyzny (por. wyżej). Jako potwierdzenie takiego właśnie rozwoju formalnego i znaczeniowego od niem. *beirren* ‘zmylić kogoś, zbić kogoś z tropu’

5 Forma *bajerować*, zgodnie z regułami polskiej gramatyki, reprezentuje aspekt niedokonany w opozycji do formy *zbajerować*, która reprezentuje aspekt dokonany tego czasownika.

poprzez pol. *bajrować* do *bajerować* we współczesnych znaczeniach można przytoczyć szereg współczesnych cytatów z formami czasownika *bajrować* (zamiast *bajerować*) z potocznej polszczyzny i gwar, np.: *wy nic nie potraficie jak bajrować* ‘wy nic nie potraficie, tylko kłamać’⁶; *bajrowałem dziełuchom przy małej czarnej* ‘opowiadałem rzeczy nieprawdziwe bądź przesadzone, aby zaimponować dziewczynom przy kawie’⁷; *napocznōł ci jōm bajrować* ‘zacząłem jej opowiadać rzeczy nieprawdziwe bądź przesadzone, aby jej zaimponować’⁸.

Czasownik *bajerować* ‘mówić rzeczy nieprawdziwe bądź przesadzone, aby komuś zaimponować i wywołać jego przychylnie nastawienie albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego’ stał się podstawą do utworzenia derywatu wstecznego w postaci rzeczownika *bajer*, którego wszystkie wymienione wyżej znaczenia, jakie są współcześnie obecne w potocznej odmianie polszczyzny, można bez trudu wywieść od znaczeń czasownika *bajerować*. W związku z tym czasownik *bajerować* nie byłby derywatem denominalnym od *bajer*, jak sugeruje WSJP PAN (s.v. *bajerować*), tylko rzeczownik *bajer* byłby derywowany wstecznie od *bajerować*. Rzeczownik ten zakorzenił się bardzo szybko w polszczyźnie, podobnie jak czasownik *bajerować*, i stał się niezwykle popularny, o czym świadczy powstanie innych części mowy w tej samej formie, licznych derywatów i związków frazeologicznych (por. wyżej).

W tej sytuacji przytoczone wyżej formy ukraińskie należałoby uznać za zapożyczenia z języka polskiego. Dowodem na to może być fakt, że występują one tylko w potocznym języku ukraińskim na zachodzie Ukrainy, gdzie kontakt z językiem polskim był i jest żywy.

Podsumowując całość niniejszych rozważań, można stwierdzić, że spora część problemów z ustaleniem etymologii słownictwa potocznego wynika z niefrasobliwości i niedokładności leksykografów. Jak zaznaczono na wstępie, słownictwo potoczne było często pomijane w dawniejszych słownikach, zatem trudno dotrzeć do pierwszych poświadczeń. Nieobecność tego rodzaju słownictwa w tychże słownikach wpływa na pomijanie ich w słownikach etymologicznych, mimo że w wielu wypadkach mamy do czynienia z wyrazami bardzo popularnymi. Problemy są szczególnie widoczne przy wyrazach zapożyczonych z tego zakresu, które mogą mieć – również zapożyczone – homonimy, często mylone przez leksykografów. W związku z tym priorytetem powinno być podawanie w słownikach przy suponowanym pierwszym poświadczeniu danego wyrazu jego znaczenia. W przeciwnym razie bowiem może dochodzić do sporych pomyłek, które są następnie powielane przez kolejne słowniki. Odnosząc się do pochodzenia wyrazów *bajer* i *bajerować*, można z całą pewnością stwierdzić, że *bajerować* ‘bić w dzwony, poruszając tylko ich serca’ i *bajerować* ‘mówić rzeczy nieprawdziwe bądź przesadzone, aby komuś zaimponować i wywołać jego przychylnie nastawienie albo skłonić go [do] zrobienia czegoś, co jest korzystne dla mówiącego’ są homonimami. Pierwszy z nich ma niewątpliwie źródło niemieckie. Jest nim niem. gw. *beiern* w tym samym znaczeniu ‘bić w dzwony,

6 Elbląg, 2016, z komentarza do artykułu, <https://www.info.elblag.pl/37,47687,Rzad-PiS-u-dziala-tak-zeby-Kanal-nie-powstal.html> (dostęp: 23 lipca 2023).

7 Bydgoszcz, 2018, <https://expressbydgoski.pl/kamienica-w-ktorej-miescil-sie-bydgoski-savoy-zostanie-wydzierzawiona-na-20-lat/ar/c3-13128252> (dostęp: 23 lipca 2023).

8 Gwara Górnego Śląska, 2015, <http://ojgyn.blogspot.com/2015/03/to-jo-szafner.html> (dostęp: 31 lipca 2023).

poruszając tylko ich serca. Ustalenie etymologii drugiego homonimu jest dużo trudniejsze, jak świadczą liczne próby w tym zakresie. Niewykluczone, że *bajerować* w ogólnym znaczeniu ‘kłamać’ jest również zapożyczeniem z języka niemieckiego. Jego źródłem może być niem. *beirren* ‘zmylić kogoś, zbić kogoś z tropu’, jednak taki rodowód też może budzić zastrzeżenia. Przy założeniu takiego pochodzenia rzeczownik *bajer* we wszystkich występujących współcześnie w języku polskim znaczeniach stanowiłby derywat wsteczny od czasownika *bajero-wać*. A wtedy formy zachodnioukraińskie, takie jak *bájer* ‘kłamstwo, czcza gadanina’ i inne, byłyby pożyczkami z języka polskiego.

Bibliografia

- Adelung GW I: J.C. Adelung, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen*, zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe, t. 1, J.G.I. Breitkopf und Comp., Leipzig 1793.
- Ciorănescu DER: A. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Saeculum I.O., București 2007.
- Czeszewski SPP: M. Czeszewski, *Słownik polszczyzny potocznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Fałowski A. 2022: *Słownik etymologiczny polszczyzny potocznej* PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Grimm DW I: J. Grimm, W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, t. 1, Verlag von S. Hirzel, Leipzig 1854.
- Horbač O. 2006: *Arho v Ukrajini*, Instytut ukrajinoznawstva im. I. Krypjakevyča, L'viv.
- Kalina P. 1952: *Słownik podręczny niemiecko-polski i polsko-niemiecki. Część pierwsza niemiecko-polska*, wyd. 4, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Kurzowa Z. 1985: *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do roku 1939*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Kraków.
- Lubaś SPLP I: *Słownik polskich leksemów potocznych*, red. W. Lubaś, t. 1, Wydawnictwo Naukowe DWN, Kraków 2001.
- Łaziński M. (red.) 2008: *Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Malec M. 2001: *Ethnicum Bawar (Baier) w nazwiskach Polaków*, [w:] J. Maćkiewicz, E. Rogowska (red.), *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 187–191.
- Pfeifer W. i in. 1993: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, digitalisierte und von Wolfgang Pfeifer überarbeitete Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache* (online: <https://www.dwds.de/wb/etymwbl>), dostęp: 30 lipca 2023).
- SGP PAN I: *Słownik gwar polskich*, red. M. Karaś, t. 1, z. 2, Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981.
- SGPKarł: J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1900–1911.
- SJPdor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
- STGP: K. Stępnia, *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Puls Publications LTD, Londyn 1993.
- SW: *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, Warszawa 1900–1927 (Słownik warszawski).
- SWJP: *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Wilga, Warszawa 1996.
- TLH: B. Árpád, A. Róna-Tas, L. Károly, *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian*, t. 1–2, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 2011.
- UMES: *Új magyar etimológiai szótár* (online: <https://uesz.nyud.hu/index.html>), dostęp: 30 lipca 2023).
- Wawrzyńczyk J. 2013–2015: *250 tysięcy ciekawych słów. Leksykon przypomnień*, t. 1–6, BEL Studio, Warszawa.
- WDL: *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache*, begonnen, konzipiert und grundlegend redigiert von A. de Vincenz, zu Ende geführt von G. Hentschel (online: http://diglib.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdlp/ab_B.html), dostęp: 22 sierpnia 2022).
- WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki (online: wsjp.pl), dostęp: 20 lipca 2023).

Summary

Nie ma co bajerować* or about problems in the etymological research of colloquial vocabulary on the example of the words *bajer* and *bajerować

Keywords: etymology, loanwords, colloquial Polish language, *bajer*, *bajerować*.

The aim of this article is to present problems in etymological research on colloquial vocabulary using the example of the words *bajer* and *bajerować*. The author refers to various attempts to determine the origin of these words. They have been connected with Germ. dial. *beiern* 'to ring the bells only moving their hearts', Pol. *bajka* 'tale, story' and Hung. *bájol* 'to charm, to enchant'. The author also presents her own explanation, comparing Pol. *bajer* and *bajerować* with Germ. *beirren* 'to confuse someone', but points out that none of the presented etymologies is fully satisfactory.